



evidență, conservare, restaurare

Probleme privind terminologia armelor medievale în istoriografia românească (III)

SPERANȚA DIACONESCU,
ELENA ROMAN

Sistematizarea termenilor în cadrul listei de mai sus ne-a dat posibilitatea să facem unele aprecieri generale asupra conținutului terminologiei uzitate și creșterii volumului acesteia.

Comparând termenii ce denumesc armele în diferite perioade se observă inexistența unor delimitări precise între armele similare din aceeași categorie (buzdugan, ghioagă, lance, sulită), ca și faptul că pînă în secolul al XIX-lea, termenii întrebuințați sînt — cu mici excepții — caracteristici pentru o categorie mare de arme (cuțit — cuțit, pumnal, stilet).

Totodată remarcăm schimbările care s-au petrecut în cadrul vocabularului, realizate prin înlocuirea unor termeni sau modificarea formelor acestora. Legat de aceasta relevăm următoarele fenomene:

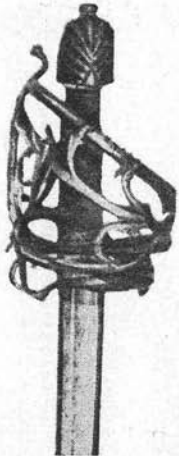
— înlocuirea termenilor arhaici, populari și regionali cu termeni contemporani (baltag — secure, îmblăciu — bici de luptă, fuște — lance, chiveră — coif, săhărdac — săgeată etc.);



— înlocuirea perifrazelor cu termeni specifici (tablă în fruntea cailor — fruntar, îmbrăcăminte de hier — armură, arc cu vîrtej — arbaletă etc.);

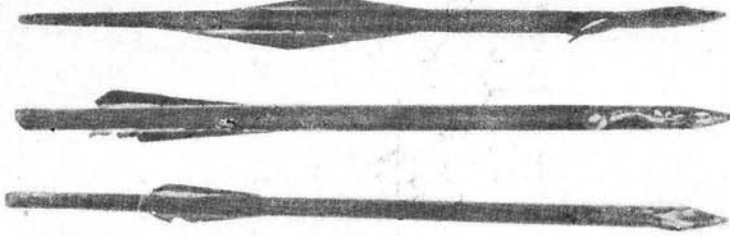

— adaptarea termenilor arhaici, populari și regionali la formele literare (baghionetă — baionetă, ghigă, — ghioagă, topoară — topor, spată, spagă — spadă, zele — zale etc.);

— adaptarea neologismelor, intrate masiv în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în forma lor brută, la sistemul morfologic românesc (halle-barde — halebardă, coulevrine — culevrină etc.).

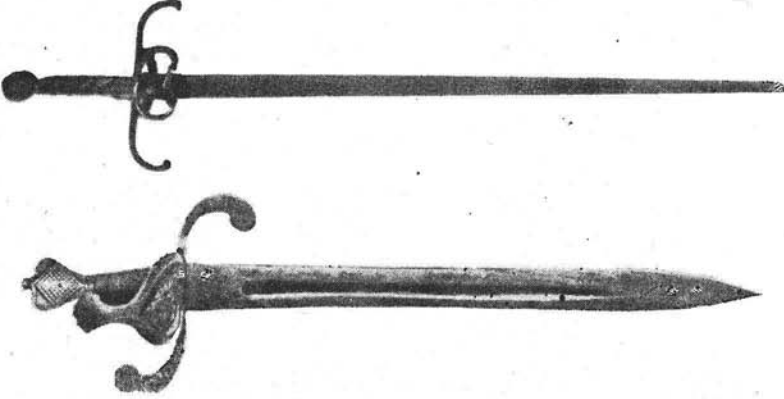
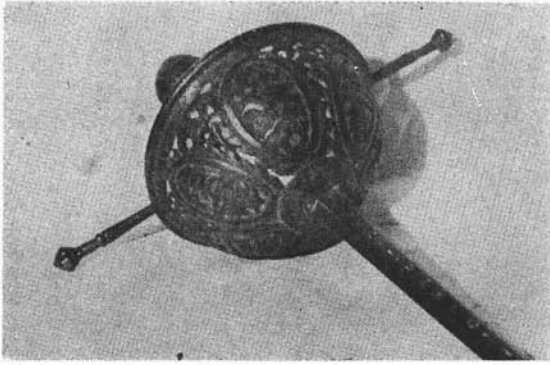
De asemenea, relevăm folosirea sporadică a unor termeni în lucrările speciale (ciomag, arcan, dardă, praștie) explicată prin faptul că armele pe care le denumesc, în general, nu necesită precizări de tipul descrierilor; apoi ele au avut o folosință probabilă, de scurtă durată și desigur ineficientă, de unde și lipsa de preocupare a specialiștilor pentru studierea amănunțită a lor. Pe lângă aceasta se observă apariția unor termeni noi (măciucă, seceră) fără corespondențe în izvoare, dar cu continuitate pînă în secolul al XX-lea, ca o dovadă a caracterului lor general care le asigură și stabilitatea în timp.

0	1	2	3	4	5	6	7
Sabie	XVI	sabiiă					
	XVII	sablă sabieă sabiiă					
	XVIII	călici sabiiă	parte virf				
	XIX	iatagan paloş sabie		iatagan pală (limi- tin) paloş sabie	ascuţiş mănunchi	epeu iatagan arab sabie sabie baionetă sabie de împuns sabie turcească	ascuţiş cambrură (curbură) călcii corpul lamei faţa lamei gardă jgheab lamă miner muchie (dos) ram de gardă scobitură şanţ tăiş virf
				paloş sabie sabie de cinste sabie înco- voiată sabie răs- frintă sabie orien- tală (dreaptă) şabie pum- nal sabie tur- cească sabie ungu- rească (dreaptă)	creastă lamă virf	iatagan pală paloş * paloş polonez paloş unguresc paloş turcesc sabie sabie baionetă sabie curbă sabie-cuţit sabie de artilerie sabie de cavalerie sabie de curte sabie de infanterie sabie de luptă sabie de Landsknecht sabie de oblic sabie de ofiţer sabie de onoare sabie de oraş sabie de personalitate	apărătoare-ependice apărătoare de gardă aplică arc de împreunare braţ anterior braţ de gardă braţ posterior braţ urcător brăţară buton cap de miner contragardă contratăiş cotor ecuson extremitate faţa lamei gardă gardă cochilie gardă cu braţe în formă de „S” gardă în cruce

0		1	2	3	4	5	6	7
							sabie de tip Claymore sabie de tip moldovenesc sabie de tip occidental sabie de tip oriental sabie de tip schiavona („Schiavona”) sabie de tip valenciene („à la Valenciennne”) sabie de tip verdun („Verdun”) sabie de tip valone („Wallone”) sabie de trupă	gardă-placă cu perforații gardă-rețea garnitură metalică inel lateral inel orizontal inel vertical lamă lentilă mîner muchie netăioasă nervură originea gărzii plăsea
							sabie de vînătoare sabie dreaptă sabie încovolată sabie mare sabie militară sabie model unguresc sabie-pumnal sabie scurtă sabie turcească	ramură de gardă ramură exterioară ramură interioară resort semiinel șanț talon tăiș vîrf
Săgeată	XVI	săgeată						
	XVII	săgeată						
	XVIII	săgeată săhărdac	pană stanzul săgeții	săgeată				
	XIX			săgeată			săgeată săgeată de mină	capăt fier vergea
	XX			săgeată	vîrf		bolț săgeată barbelată săgeată cu coroană săgeată cu corp țepos săgeată cu vîrf bifurcat săgeată cu vîrf bont săgeată de arbaletă	aripioară corp dispozitiv tubular de înmănușare fier fitil
								

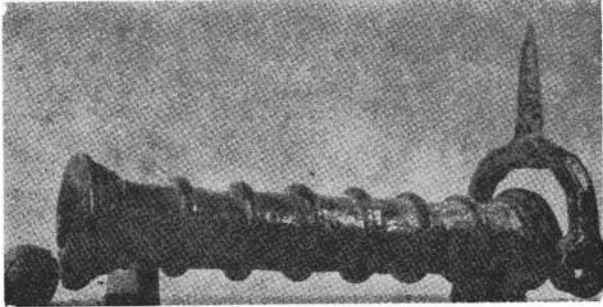
0		1		2		3		4		5		6		7	
												<p>săgeată de arc săgeată de tip „carreaux” săgeată de vânătoare săgeată explozivă săgeată grea săgeată incendiară săgeată „matras” săgeată simplă săgeată tăioasă săgeată tătarască săgeată ușoară</p>		<p>manșon muchie nervură mediană penaj peduncul tâiș tub de înmănușare țep virf</p>	
Scut	XVI	pavăză													
	XVII	pavăță pavăză													
	XVIII	pavăză													
	XIX					pavăză scut				pavăză scut scut circular		placă			
	XX					pavăză pavăză simplă scut				<p>pavăză pavăză de tip ceh pavăză simplă pavăză „targe” scut scut burgund scut circular scut de luptă scut de paradă scut de tip ceh scut de tip targe scut de turnir scut dreptunghiular scut englez scut francez scut mare scut mic scut oriental scut rondașă scut rotund scut tătarăsc scut triunghiular</p>		<p>aplică ombilicală bordură buton cîmp curea de suspendare nit proeminență ombilicală regiune ombilicală rezemătoare rozetă sistem de curele umbo virf</p>			

0	1	2	3	4	5	6	7
Seceră	XIX			seceră			
	XX			seceră		seceră seceră de gardă seceră de luptă seceră de paradă	fier hampă manșon muchie originea fierului talon tâiș verigă
Secure	XVIII	baltag					
	XIX			secure secure dom- nească secure os- tășească		hastă (secure) secure	coadă fier
	XX			secure secure de luptă		secure (bardă) secure clasică secure combinată secure de breaslă secure de cavalerie secure de călăreț secure de luptă secure de paradă secure de vânătoare secure grea secure mică secure orientală secure saxonă	coadă corp dardă fier manșon muchie netăioasă șmol suliță talon tâiș verigă de înmănușare virf
Spadă	XVII	spagă spată					
	XVIII	paloș spagă spată	parte virf				
	XIX			epeu		estoc floretă spadă spadă-baionetă	capul minerului estoc (virf) gardă lamă lunetă miner

0	1	2	3	4	5	6	7
							pivot tăiș virf
	XX			spadă		flambergă floreță paloș * (spadă de paradă) rapieră semispadă spadă spadă bretta spadă „Claymor” spadă curbă spadă de arbaletier spadă de arcaș spadă de cavalerie spadă de călăreț spadă de două mâini spadă de execuție spadă de Landsknecht spadă de oblic (estoc) spadă de o mină și jumătate spadă de paradă spadă de tip schiavona spadă de vânătoare spadă „estoc” spadă grea spadă „limbă de bou” spadă pumnal spadă tip estocada spadă simplă spadă ușoară spadă „Wallone”	apărătoare aplică arc de împreunare arc urcător aripă-cirlig braț anterior braț de gardă braț posterior braț urcător buton cap de miner cirlig-aripioară cochilie contragardă cotor cupă ecuson extremitate gardă gardă cu brațe în „S” gardă cupă gardă deschisă gardă dublă gardă în rețea garnitură metalică inel de-a lungul tăișului inel lateral inel orizontal inel pentru degetul arătător inel vertical lamă lentilă miner nervură nit originea găzii pinten de oprire placă-apărătoare ramură de gardă resort ricasso
							
							

0	1	2	3	4	5	6	7
							semicochilie semiinel șanț talon tăiș vîrf
Suliță	XVI	giuvea suliță					
	XVII	suliță	fier prapor				
	XVIII	giudea suliță suliță văru- ită	fier prapor	suliță			
	XIX			geret suliță	fier	esponon javelot pică pique (suliță) suliță	
	XX			picché suliță suliță de azvirlit (lance)	vîrf	semisuliță suliță suliță (fuște) * suliță (lance) suliță cu cîrlig suliță de gardă suliță de Landsknecht suliță de luptă suliță de paradă suliță de vînătoare suliță foarte lungă suliță grea suliță — halebardă suliță — lance suliță — lance de tip „javelot” suliță obișnuită suliță moldovenească	aripă laterală braț — gardă bumb cap metalic cîrlig coadă fier gardă hampă lamă laterală manșon muchie nervură mediană nit peduncul proeminență inelară securi steguleț tub de înmănușare vîrf



0	1	2	3	4	5	6	7
Topor	XVII	topoară topoară ungurești	coadă				
	XIX	topor		topor		topor	
	XX			topor de luptă (bardă)	coadă	topor topor – ciocan topor combinat topor de luptă topor de tipul „hâche d'arme” topor greu topor obișnuit	coadă corp fier manșon muchie netăioasă parte tăietoare șmol tăiș
Tun	XVII	balemez pioă pivă pușcă pușcă huș- niță pușcă mare pușcă ușoară sacaluș tun					
	XVIII	balghemez balemez balimez baninez haubiță mortir pivă pivă de aruncat pușcă pușcă mare sacaluș tun tun greu tun mare tun mic tăcălușă	gură				

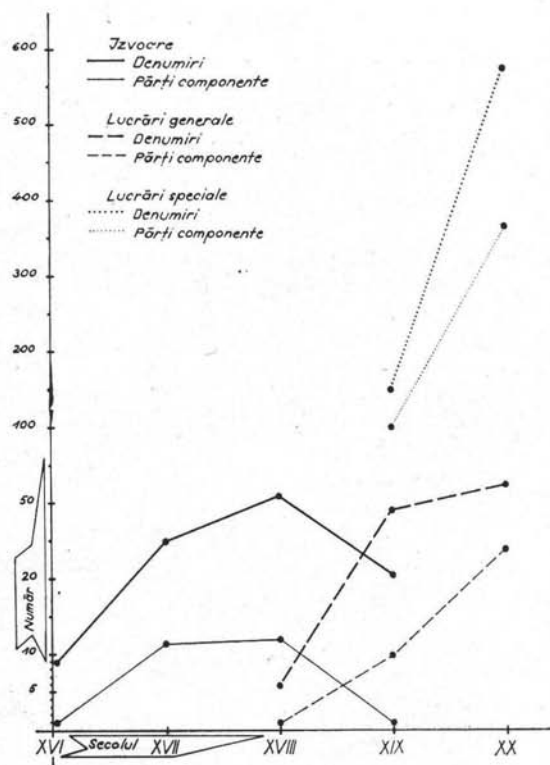
0	1	2	3	4	5	6	7
	XIX	top tun cu gura ca de somn tun mare tun mic	gură	bombardă * culevrină mortier * tun de baterie		bombardă crapod culevrină mortieră pușcă de zid	afet bară de fier cerc culată fretă
				tun de campanie tun de cîmpie tun falconet tun mare tun foarte mare		serpentin tun de asediu tun de cîmpie tun de coastă tun de munte veugler	gura țevii lafet roată țevă
		XX		bombardă bombardă mare bombardă mică coulevrin culevrină falconet tun de cîmp tun mare tun mic tun rudi- mentar tun ușor	afet calibru roată țevă	bombardă de mină bombardă propriu-zisă culevrină mortier obuzier tun * tun de cetate tun de cîmp tun de mină tun greu tun mare tun mic tun mic de mină	afet braț proptitor brățară butuc cameră de încărcare cîrlig de fixare culată fitil fretă furcă gura țevii inel lăcaș lumină orificiu de aprindere placă mobilă prelungire în formă de scară roată scară tampon tigăiță tunet țevă uluc umăr

0	1	2	3	4	5	6	7
							vergea virf
Zale	XVII	zdauă					
	XVIII	căftan cu sîrmă țesut zdauă	sîrmă				
	XIX	cămeșă de zale zelă		zale		armură completă de zale cămașă de zale tunică de piele cu inele de metal	brasardă copsar gambier inel
	XX			cămașă de zale zale zauă		armătură metalică cămașă de zale cămașă de tip occidental cămașă de tip oriental glugă de zale mănușă de zale za zauă	aplică de întărire inel nit ochi placă rețea metalică solz

Opriindu-ne atenția și asupra termenilor ce definesc elementele specifice, constatăm că în secolele XVI-XVIII ei sînt folosiți accidental. În lucrările speciale din secolul al XIX-lea se întîlnesc în mod curent în descrierea fiecărei arme, iar în secolul al XX-lea se produce o schimbare atît calitativă — prin înlăturarea unor termeni perimați sau înmulțirea sinonimelor întrebuițate la descrierea unei singure arme (aparat de dare a focului, dispozitiv de aprindere, mecanism de dare a focului, dispozitiv de funcționare) sau indicînd părți similare la diferite arme (aripă; aripă-cîrlig; aripioară; cîrlig-aripioară; pinten), cît și cantitativă — prin precizarea altor elemente componente.

Procesul de îmbogățire a vocabularului, care se poate remarca, dealtfel, din simpla lectură a tabelului prezentat mai sus, îl ilustrăm cu ajutorul graficului alăturat.

Înregistrînd pe abscisă timpul de-a lungul căruia am urmărit evoluția terminologiei armelor medievale, iar pe ordona



nată numărul denumirilor de specialitate întrebuițate în materialele cercetate constatăm următoarele: termenii folosiți în izvoare cunosc o creștere pînă în secolul al XVIII-lea, după care înregistrează o scădere bruscă, fenomen ce se datorește reducerii considerabile a scrierilor incluse în această categorie, înlăturării din folosirea curentă a tipurilor de arme medievale și deci dispariției din documente a mențiunilor despre ele; la curba ce reprezintă numărul de termeni folosiți în lucrările generale urmează o linie ascendentă păstrînd totuși o valoare apropiată de cea a izvoarelor. Explicația se găsește în întrebuițarea de către istorici a termenilor luați din cronici — adeseori sub forma citatelor, datorită puterii lor de evocare a luptelor — și numai în rare cazuri, adaptarea acestora la limbajul contemporan. Ordonata termenilor folosiți în lucrările speciale nu necesită comentariu întrucît se observă curba exponențială a ei care atinge punctul maxim în secolul al XX-lea.

Pentru a sublinia creșterea cantitativă și calitativă a termenilor am recurs și la compararea numerică a acestora din cele două extreme: izvoare și lucrări speciale.

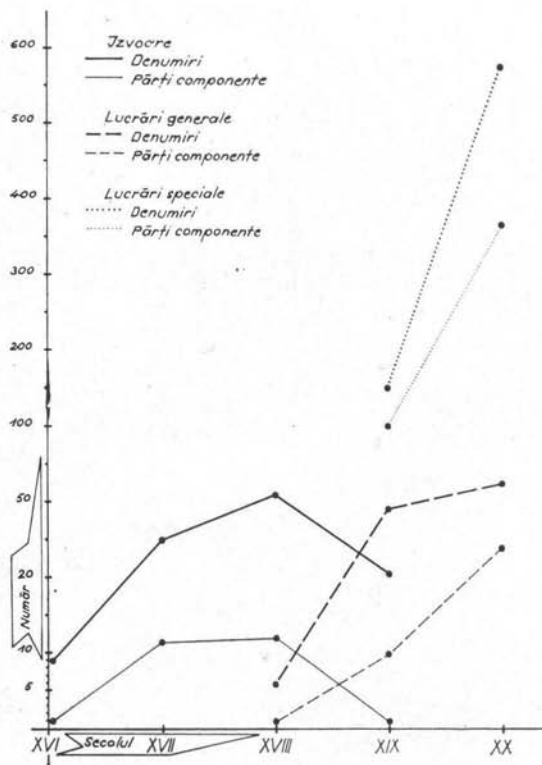
Pentru izvoare, situația se prezintă astfel:

— la armele albe sînt consemnați 17 termeni-titlu cu 31 variante denumiri;

— la armele de apărare individuală la cei 4 termeni-titlu menționați apar 9 variante;

— armele de aruncare la distanță sînt prezente doar cu 3 mențiuni terminologice și 5 variante;

— la armele de foc, cele 4 categorii nominalizate au un număr de 32 variante. Aceasta indică, în ordine pentru un termen 1,81; 2,25; 1,66 și respectiv 8 variante denumiri. Se evidențiază deci abundența denumirilor la armele de foc, fapt ce concordă cu folosirea preferențială a acestora pe cîmpul de bătaie (înlocuiau lupta corp la corp, dezavantajoasă în cazul unui adversar mai numeros, cu lupta la depărtare ce avantaja oastea română). Pe ansamblu observăm la aceași categorie de materiale că la 28 tipuri



de arme sînt menționați 77 termeni diferiți (denumire și variante) și numai 22 termeni ce desemnează elementele specifice.

Pentru lucrările speciale contemporane, raportul este următorul:

— la armele albe sînt menționați 20 termeni-titlu cu 192 variante;

— armele de apărare individuală prezintă 5 termeni-titlu cu 75 variante;

— armele de aruncare la distanță au 5 categorii nominalizate cu 44 variante;

— armele de foc au 4 termeni-titlu cu 41 variante; pentru un termen existînd, în ordine la categoriile enumerate mai sus 9,60; 15; 8,80; și respectiv 10 variante. Este clară înmulțirea termenilor de specialitate — foarte accentuată la armele de apărare individuală (datorită intrării masive în terminologia de resort a denumirilor ce desemnează arme de apărare medievale, cu o largă folosire în occidentul Europei, dar rar întîlnite în țările române) și relativ redusă la armele de foc (la care apar numeroase variante terminologice și în izvoare).

Procentual, această sporire masivă a numărului termenilor este repartizată astfel:

— armele albe de la 31 la 192 termeni, deci o creștere de 619,35%;

— armele de apărare individuală de la 9 la 75 termeni, deci o creștere de 833,33%;

— armele de aruncare la distanță de la 5 la 44 termeni, deci o creștere de 880%;

— armele de foc de la 32 la 41 termeni, deci o creștere de 128,12%.

O mărire spectaculoasă a numărului de termeni se poate constata la elementele specifice enumerate pentru descrierea armei. Astfel, pentru a lua numai două exemple, izvoarele menționează pentru armele albe 5 denumiri care indică elemente componente, în timp ce în scrierile de specialitate apar 108 asemenea denumiri ceea ce indică o creștere de 2160%, iar la armele de apărare individuală se înregistrează o sporire de la 6 la 114 denumiri reprezentînd elemente specifice, deci un procent de creștere de 1900% (precizăm că cifrele notate nu includ și termenii ce desemnează elemente similare de la arme diferite).

Această deosebită abundență a termenilor este urmarea firească a studierii în profunzime a armamentului în ansamblu și a fiecărei arme în parte, respectiv mărirea gradului de specializare în acest domeniu. Înmulțirea vertiginoasă a numărului de termeni conduce la folosirea, chiar în cadrul unei singure lucrări de specialitate, a unor serii și grupuri sinonime cerute de necesități de nuanțare stilistică și lexicală. Ținînd cont de acest aspect se impune elaborarea unei liste normalizate de termeni, necesară oricărui domeniu de cercetare; aceasta ar duce în mod implicit la ridicarea calității evidențelor științifice de muzeu legate de colecțiile de arme medievale.